
Vera KON ALKALAJ

OŽILJCI NA SRCU I DUŠI

Vera Alkalaj je najranije detinjstvo provela u Zagrebu kao mlađa ćerka Leopolda Kona i Sarine, rođene Isaković. Gimnaziju je pohađala u Beogradu i tu upisala studije prava 1939. Ometena ratom diplomirala je 1949. godine. Od jeseni 1945. radila je u više institucija i organizacija – beogradskom predstavništvu Agencije Ujedinjenih naroda za obnovu i razvoj, zatim u Narodnoj banci Jugoslavije. U sledećoj deceniji je u Centralnom veću Saveza sindikata Jugoslavije, a od 1961. u Generalnom konzulatu Jugoslavije u Njujorku, i najzad

od 1965. do 1970. u Institutu za naučnu i tehničku dokumentaciju u Beogradu.

U braku sa Jozefom Alkalajem od 1953. godine rodila su se dva sina: Predrag (1955–1999) i Leon (1958). Sada živi u Los Anđelesu sa suprugom i sinovljevom porodicom.

Cela porodica Kon je stradala u holokaustu po logorima u Hrvatskoj, osim oca koji je život izgubio u Bergen-Belzenu. Jedan majčin brat sa porodicom je stradao u Aušvicu, a drugi, takođe sa porodicom, u Beogradu.

Rodena sam 8. jula 1921. u Zagrebu od oca Leopolda Kona i majke Sarine (Sare) Isaković. Imala sam još i mlađu sestru Rene-Lelu (1924–1987). Do 1927. živeli smo u Zagrebu, a onda prešli u Beograd, rodni grad moje majke u kojem je živela njena cela porodica. Moj otac

je radio sa ocem moje majke Josifom Isakovićem i sa dvojicom svojih ujaka – Zaharijem (Zaretom) i Jakovom (Žakom) Isakovićem. Oni su kao ortaci imali nekoliko prodavnica gotovih odela (konfekcija) pod imenom „Braća Isaković“. Sudeći po tadašnjim standardima, spadali smo među „dobro stojeće familije“.

Moja majka je imala još dva brata: najstariji Isak (Isaković) bio je advokat, a najmlađi Samuilo-Bata bio je sudija. Ja sam u to vreme (do 1941) završila gimnaziju i upisala Pravni fakultet.

Odrasla sam u sefardskoj jevrejskoj porodici koja se držala tradicionalnih obeležja jevrejskog života. Bili smo članovi Jevrejske opštine, a moja majka je bila aktivna članica WIZO-a. Svi veći praznici su ceremonijalno obeležavani, a petak uveče („noći di Šabat“) je tradicionalno poštovan kao skup cele porodice. Povodom praznika, u hram su odlazili samo stariji.

Mladalačke šetnje beogradskim ulicama: Vera, na slici levo, i njena sestra Rene Kon, krajnja desno na desnoj fotografiji

Antisemitizam nismo osećali. Bila sam jedina Jevrejka u razredu i uvek vrlo dobar đak. Jedanput nedeljno smo imali „čas veronauke“ u Jevrejskoj opštini (istorija i ivrit). Od oca smo dobili čvrste moralne

temelje: da sam Jevrejka, da moram biti u svemu skromna, povučena i poštena. Imala sam sve uslove za šire obrazovanje, naročito za učenje stranih jezika (francuski, nemački i engleski).

O događajima u Nemačkoj i o progonu Jevreja čuli smo čim su započeli. Naravno, to smo i pratili, ali smo mislili „da se to ne može nama desiti“.

Osvestilo nas je bombardovanje Beograda 6. aprila 1941, kad smo shvatili da treba bežati. Tako smo 12. aprila 1941. uzeli po ruk-sak na leđa, obukli zimske kapute i otišli na železničku stanicu. Tog dana su nemačke trupe ušle u Beograd. Pošli smo u pravcu Priboja na Limu. To je mesto u kome je mamin mlađi brat Samuilo bio sudija. Taj deo raskomadane Jugoslavije okupirali su Italijani, a oni nisu progonili Jevreje. U Priboj su stigli i majčin najstariji brat Isak i brat Žak sa ženom Šelikom i sinom Josifom-Jolom od pet godina. Tada počinje naša odiseja.

Moja mlađa sestra Rene (16 godina) i ja krećemo dalje na jug sa maminom braćom, s tim da roditelji dođu za nama. Stigli smo do Boke Kotorske i sela Orahovac u nameri da tu sačekamo kraj rata. Međutim, 13. jula 1941. izbija ustanak u Crnoj Gori protiv okupatora. Italijani su nas odmah uhapsili kao i ostale Jevreje izbeglice iz Beograda i Sarajeva koji su stigli u Kotor, Herceg Novi i Dubrovnik. Roditelji nisu o nama ništa znali tri godine!

Sa ostalim Jevrejima ukrcani smo na brod „Kralj Aleksandar“ i upućeni u Albaniju. Preko Drača smo stigli u logor u Kavaji.

U logoru nas je bilo 187, većina iz Beograda i Sarajeva, ali i iz Vojvodine. Logor je bio improvizovan u velikim barakama, bez osnovnih uslova za život – bez vode, bez struje. U Kavaji smo bili do oktobra 1941. Tada smo ponovo transportovani preko Drača brodom za Bari, zatim do Kozence u južnoj Italiji (Kalabrija) u koncentracioni logor Feramonti.

Logor Feramonti je bio prvi i najveći koncentracioni logor u Italiji, smešten u maloj kotlini među brdima, daleko od naselja. Bele drvene barake bez vode i svetla u močvari, leglu malarije. Trudili smo se da živimo „normalno“ u nenormalnim uslovima. Za spas naših duša brio se jedan stari misionar, padre Kaliostro. On je takođe pokušao da spase Mirka Daviča (brata Oskara Daviča) čije su izručenje tražile ustaše. Italijani su ga predali, a ustaše su ga ubile u Jasenovcu. Padre Kaliostro je pokušao da pomogne i nama. Sestra i ja smo napisale molbu Vatikanu da omogući našim roditeljima da dođu u Italiju kako bismo ih izvukli iz ratnog vrtloga. Dozvolili su nam da iz logora zajedno

sa ujakom Žakom Isakovićem i njegovom ženom i detetom odemo u Mezano Inferiore, selo u severnoj Italiji blizu Parme. Smešteni smo po seljačkim kućama, gde su nas čuvali i gledali kao najdraže jer nisu znali šta je to „Ebreo“ (Jevreji), ni zašto smo tu dovedeni. Tu smo bili u slobodnoj konfinaciji. Početkom proleća 1943. stigao je odgovor od Papske nuncijature na našu molbu. Nama sestrama, „dvema siroticama bez roditelja“, dozvolili su da se sastanemo sa roditeljima, ali ne u Italiji nego tamo gde su nam roditelji. Sandžak je u to doba bio vrtlog borbi koje su besnele u tom kraju Evrope. Sprovedene smo najpre do Trsta i stavljene na ratni brod za Kotor. Na brodu su se čudili šta se to dešava i ko nas šalje u taj „inferno“ (pakao)! Tako je reagovao Vatikan koji je bio u mogućnosti da spase naše roditelje. U Kotoru su nas predali šefu policije, a ovaj nas je smestio u zatvor kao „najsigurnije mesto za dve mlade devojke“. Tu smo čekale na vojni konvoj koji je išao u Crnu Goru i Priboj.

Naši roditelji su se još nalazili u Priboju u stanu ujaka sudije koji je bio u ratnom zarobljeništvu. Bili su presrećni što nas vide, da vide svoju decu za koju nisu ništa znali tri godine. U Priboj su u međuvremenu pristigli mnogi Jevreji iz Višegrada, Sjenice i Sarajeva. Žarište rata se sve više približavalo Priboju, pa smo opet morali da krenemo na jug. Početkom 1943. stigli smo do Podgorice u kojoj nas je krajem godine zatekla kapitulacija Italije.

Nemačke trupe iz Albanije su odmah okupirale sve teritorije na kojima su do tada bili Italijani. Pošto su svi stranci radi kupona za hleb bili registrovani, Nemci su odmah počeli da hapse Jevreje. Nas su uhapsili gestapovci i strpali u tamnicu na Morači. Tu su već bili mnogi taoci koje su svakog dana izvodili na streljanje.

Spavala sam na daskama (33 cm za svakog uhapšenika), a „hrana“ nam je bila crna voda („kafa“) ujutro, a u podne topla voda sa nešto nekakvih zrna. Sve to uz fizičko i psihičko maltretiranje. Upravnik zatvora bio je Nemač, a lokalna policija je držala unutrašnju upravu. U to vreme su Saveznici (Amerikanci) bombardovali Podgoricu. Bila je znatno pogođena „Banska palača“, pa smo mi uhapšenici morali da čistimo, da golim rukama skupljamo šut, staklo i cigle. Ruke su nam bile krvave i izranavljene. Na ulici je neko pokušao da nam doturi parče pogače, ali je bio grubo odbijen.

Jednog dana su nas pokupili, bilo je proleće 1944, ne sećam se datuma, potrpali nas u kamione pokriveno ciradom i povelu prašnjavim putem u Prištinu. Zastali smo ispred jedne pekare, pa je neko i tu pokušao da nam doturi komad hleba, ali su ga Nemci grubo odbili. Tu smo prešli u voz, u stočne vagone. Nije bilo mesta ni da sednemo na pod!

Bez hrane i vode. Samo su nekoliko puta otvarali vrata u nekom bespuću da bismo izašli na vazduh. Padala je kiša, pa smo pokušali da kroz mali „prozor“ od vagona provučemo neku posudu da bismo nakupili kišu da je pijemo, što su Nemci odbili puškama. Najzad smo stigli u Beograd i odmah bili sprovedeni na Sajmište. Bila je vrućina, a mi iscrpljeni od duge vožnje.

Prvo što sam videla bila je kofa sa vodom iz koje je pio konj. Zaronila sam glavu u vodu, a konj se nije bunio! Na Sajmištu su zjapile ogromne prazne hale u kojima su 1941. i 1942. bili Jevreji iz Beograda i Srbije. Odatle su ih Nemci odvodili u smrt. Još je ponegde ostala kakva posuda za hranu, a noću su preko naših glava pretrčavali pacovi. Uprava logora je bila u rukama ustaša – tu sam prvi put videla „U“ i šahovnicu na kapi. Nisu imali za nas ni hrane ni hleba. Čupali smo travu, ložili vatru i to kuvali u vodi kako bismo nešto stavili u stomak. Gledali smo preko reke u Beograd, u obrise Saborne crkve i zavidelipticama koje su slobodno preletale! Ustaše su nas maltretirale, a uveče su pozivali muškarce i tukli ih drvenim motkama. To je bio već kraj maja, a Beograd će biti oslobođen u oktobru 1944. Međutim, odveli su nas pre toga.

Jednog jutra su se opet pojavili Nemci, ponovno nas ugurali u voz, u stočne vagone, i povelili preko Beča i Praga dalje na sever, u Nemačku, u logor između Hanovera i Hamburga. Stigli smo u koncentracioni logor Bergen-Belzen. U početku je služio kao tranzitni logor onima koji su namenjeni za „razmenu“ (npr. Nemci koji su se zatekli u Palestini bili su razmenjeni za neke Jevreje iz Bergen-Belzena).

Kroz Belzen je prošla grupa mađarskih Jevreja koja je razmenjena (prodana) za džipove. Tu je bila grupa „dijamanter“ iz Holandije koja se bavila brušenjem dijamanta, zatim tzv. „dopelštateri“, tj. oni sa dvojnim državljanstvom (holandsko i englesko). Osim toga je bilo Rusa partizana zarobljenih u Rusiji, Francuza iz Pokreta otpora, Francuskinja čiji su muževi bili u partizanima i drugih. Iz Nemačke su bili logoraši kao npr. „biblforšeri“ (tumači Biblije), komunisti, prostitutke i Cigani. Imali su razne oznake na rukama (crveni trougao, beli, žuti, itd.). Naša grupa je imala žutu Davidovu zvezdu sa natpisom „Jude“ u sredini. Nismo morali da nosimo uniformu, sivi mantil sa prugama, koju su nosili ostali „heftlinsi“. Svi smo bili smešteni po barakama koje su bile opasane bodljikavom žicom. Nije bio dozvoljen nikakav kontakt među ljudima iz raznih baraka.

Administracija je bila u rukama Francuza iz Pokreta otpora. Prilikom našeg dolaska uzimali su naše podatke, a jedan od njih mi je

savetovao da pri raspodeli u „radne komandose“ tražim da radim u kuhinji. To sam poslušala, pa sam zajedno sa sestrom Lelom od prvog do poslednjeg dana u Belzenu radila u Küche Nr. 1. To je bila glavna kuhinja koja je održavala „u životu“ većinu zarobljenika. Šef kuhinje je bio oberšaffirer Teo, krupan stariji Nemač bledunjavih plavih očiju, čija je porodica živela u Berlinu. Znao je da bude veoma grub i da iznenada udari. Nismo nikad progovorile nemački, iako smo vrlo dobro razumevale šta govori. Radilo se krajnje naporno po 14–16 časova na dan. Boravile smo u posebnim barakama kako bi nas lakše rano budili i već oko 4 ujutro u pratnji straže išlo se u kuhinju u pravcu krematorijuma čiji se dimnjak stalno pušio, a odatle je dopirao zadah izgorelog mesa i kostiju.

Trebalo je kazane napuniti vodom, zapaliti vatru i skuvati vodu sa cikorijom („kafa“), a posle toga opet kuvati vodu i staviti stočnu repu koju je trebalo rezati na kockice i staviti u kazane sa jednom kockom margarina. Svakih deset dana imale smo „slobodan dan“ kad bi nas vodili u baraku u kojoj su bili naši roditelji. To je bio najteži dan za nas, teži od mučnog i napornog rada u kuhinji. Videli smo kako žive naši roditelji i prijatelji. Među njima je bio i pokojni Kalmi Baruh, poznati profesor univerziteta i judaist iz Sarajeva. Ujutro su satima stajali na prozivci bez obzira na zimu, kišu i mraz, dok su ih Nemci brojali. Ostatak dana su provodili na svojim „krevetima“ na tri nivoa, sa tankom kriškom hleba i parčetom margarina.

Iz kuhinje smo kroz prozore i otvorena vrata mogle videti šta se događa napolju. Tako smo gledale „flajš-vagen“, drvena kola koja su vukli upregnuti logoraši u prugastoj odeći. Ali pošto je teret bio suviše težak za njihova izmučena tela, to je još čitava grupa logoraša gurala otpozadi. U kola su bili ubačeni leševi umrlih. Među natovarenima su se još uvek neki micali, a pravac kretanja je bio krematorijum. Videla sam brutalnost esesovki u logoru kao stražara. Videla sam kako je esesovka ubila devojkicu koja se sagla da uzme jednu repu sa gomile ispred kuhinje. Videla sam jednu tužnu povorku ljudi i žena. To su bili Poljaci koji su preživeli ustanak u Varšavskom getu. Oni su već bili potpuno iscrpljeni, jedva su vukli noge i gotovo svi su završili u krematorijumu.

Jednom je na ulazu ispred naše barake klečao izobličen čovek sa tablom oko vrata i držao nešto u zubima. Na tabli je pisalo: „Pljunite me, ja sam odsekao uši svog mrtvog prijatelja i hteo sam ih pojesti.“ U zubima je držao uši.

U logoru je besneo tifus. Nemci su u početku pokušali da izoluju tifusare, ali su posle odustali. Jednog dana je neko došao u kuhinju da mi javi da je moj otac „prestao da se muči“. Sestra i ja nismo znale koji je dan ili datum i uzele smo da to bude 5. april 1945. Pitali su nas da li želimo da nam donesu njegove zlatne zube, što smo naravno odbile. Tih dana je Teo samo sedeo i pio jer je doznao da mu je porodica u Berlinu stradala od bombardovanja. Po tome slutimo da je to bio početak aprila, kad su Amerikanci započeli žestoka bombardovanja i približavali se logoru. Prekinuti su dovod vode i goriva za logor. Vodu smo donosili u kantama, po dvoje, iz rezervoara. Kao ogrevni materijal za kuvanje vode koristili smo drvene donove obuće onih koji su spaljeni u Aušvicu. Bilo je to čitavo brdo. Činilo mi se kao da ih mrtve spaljujemo po drugi put!

Bergen-Belzen 1945: autor fotografije i reportaže u „Lajf magazinu“ Žorž Rože izjavio je da je to poslednji stadijum ljudskog srozavanja i da posle ovog prizora nikad više neće moći da fotografiše rat

Jednoga dana, doznala sam to kasnije, bio je 10. april, velika grupa nas od oko 2500 Jevreja (i onih obolelih od tifusa) pokrenuta je iz Bergen-Belzena i ukrcana u voz, navodno za još neki, poslednji logor sa gasnom komorom u Nemačkoj. Dve nedelje se voz kretao „bez voznog reda“ jer se front sve više približavao.

Bili smo kraj reke Elbe, a sovjetske trupe su nadirale tako da voz jednog jutra nije mogao dalje, pa je stao. Nemačke straže su pobegle, a mi smo zajedno sa sovjetskim trupama ušli u jedno nemačko selo, Troebic, blizu Frankfurta na Odri. Bilo je to 23. aprila 1945. godine.

Oslobođenje smo dočekali u selu koje je bilo prazno. Nemci su pobjegli iz straha od Rusa. Naša majka je još bila veoma slaba od tifusa koji je upravo prebolela. Tada je moja sestra dobila tifus, a posle nje sam i ja obolela. Rusi su potom organizovali našu repatrijaciju. Povratak kući je trajao tri meseca.

U Beograd smo stigli vozom preko Budimpešte u avgustu 1945. godine.

Posle četiri godine i četiri meseca patnje u raznim koncentracionim logorima vratile smo se kući bez našeg oca. Ostale smo gotovo i bez cele familije sa majčine strane. Više od 30 članova naše šire familije je ubijeno u raznim logorima. Takođe je teško stradala i porodica moga oca, uglavnom u ustaškim logorima, u Jasenovcu i drugima. Sva imovina bila nam je opljačkana. Ujak Žak koji je ostao u Italiji odveden je i ubijen u Mauthauzenu, a njegova žena i sin su spaljeni u Aušvicu. Drugi majčin brat Zare je sa ženom i detetom streljan u Jajincima kraj Beograda.

Trebalo je započeti novi život. Teško je bilo uklopiti se ponovo u normalne uslove života, a bez oca i doma. Zaposlila sam se i vanredno studirala. Diplomirala sam na Pravnom fakultetu u Beogradu (1949).

Imala sam sreću da upoznam čoveka srodne duše, Jozefa Alkalaja (poreklom iz Travnik), za koga sam se udala 1953. Dobili smo dva sina: Predraga-Peđu (1955) i Leona-Lonija (1958).

Našeg starijeg sina smo na žalost izgubili 26. aprila 1999. Izgubio je borbu za život upravo kad je čekao transplantaciju novog srca.

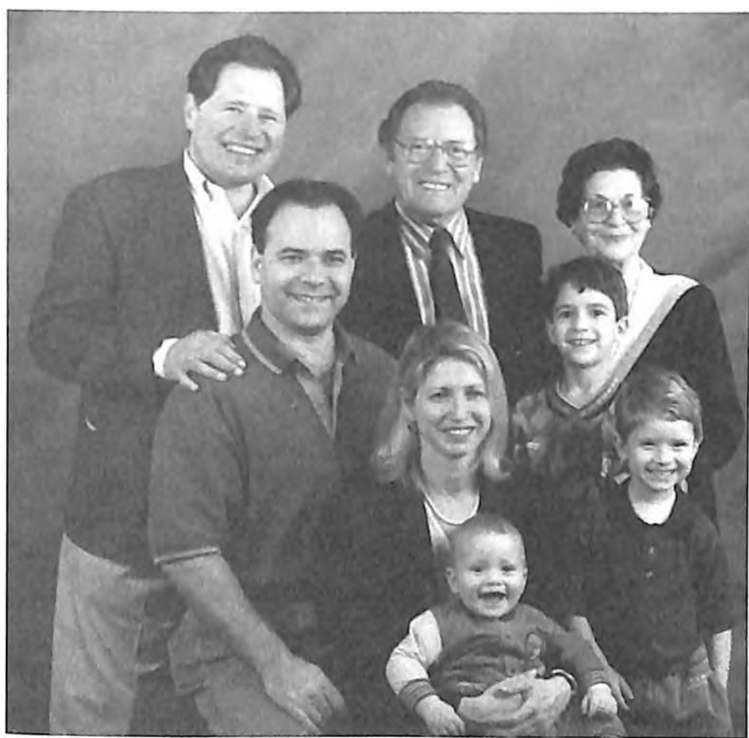
Moja sestra Rene-Lela je takođe po povratku u Beograd vanredno završila gimnaziju i Ekonomski fakultet. Magistrirala je i zaposlila se u spoljnoj trgovini. Imala je uspešnu karijeru, ali je iznenada umrla upravo kad je otišla u penziju.

Naš sin Leon se oženio Leom Glitman (rodom Izraelka) koja je završila arhitekturu u SAD i zajedno imaju tri sina: Daniela (10), Jonatana (7) i Adama (4).

I mada je prošlo više od pola veka od moje ratne odiseje i muka preživljenog holokausta, ožiljci na duši i srcu su ostali vrlo sveži. Uslovi u logorima, naročito u Nemačkoj, uticali su na moj fizički i psihički razvoj. Još uvek me ponekad progone mučni snovi, kad u snu vičem dok me suprug ne probudi, a smrad od izgorelog mesa i kostiju izaziva groznicu jer me podseća na vonj iz krematorijuma. Crnu kafu nikako ne mogu da pijem jer me podseća na hranu iz logora. Još uvek ne volim da ustajem rano, niti da me iko rano budi.

Ne mogu da zaboravim sve ono što sam kao Jevrejka propatila i preživela. I ne treba da se zaboravi.

Osmesi iz Los Anđelesa – Vera Kon Alkalaj sa suprugom, sinovima, snahom i unucima